

EBÜ BEKİR b. AYYÂŞ

ne kıraat ilmini sadece Âsım'dan öğrenmesi sebebiyle onun pek çok talebesi arasında seçkin yerini aldı ve Kûfeliler'in Âsım kıraatı konusunda en çok güvendikleri kişilerden biri oldu. Âsım'ın üvey oğlu Hafs'la birlikte bu kıraatin ebedileştirilmesini sağladı. İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a*'sından sonra kıraat-i seb'a imamlarının râvi sayısını iki ile sınırlayarak telif edilen kaynaklarda (meselâ bk. İbnü'l-Bâzî, I, 55-148) Âsım'ın iki râvisinden biri olarak Ebû Bekir'in rivayeti esas alındı. Kur'ân-ı Kerîm'de Hafs'a göre 520 yerde (İbnü'l-Cezerî, I, 254) farklı okuyuşu olan Ebû Bekir'e ve onun kıraattaki rivayetine ilk dönemlerde Kûfeliler tarafından Hafs ve Âsım'ın diğer talebelerine nisbetle daha çok güvenildiği ileri sürülmüşse de (İbn Mücâhid, s. 71) zaman geçtikçe onun rivayeti yayılma şansını kaybetmiş, pek çok kurrâ ve râvinin kıraat ve rivayetlerinde olduğu gibi kitapların satırları arasında kalmıştır (Ebû Bekir'le Hafs arasındaki farklı okuyuşları bir arada toplayan müstakil eserlere örnek olarak bk. Ebû Bekir Abdullah b. Mansûr el-Bâkîllânî, *Risâle fî zikri'l-ihtilâf beyne şâhibey 'Âsım Ebnî Bekr ve Hafs*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1457, vr. 19^b-42^a; TSMK, III. Ahmed, nr. 1177, vr. 225^a-261^b).

Kıraat ilmindeki tartışılmazlığına karşılık Ebû Bekir'in hadis rivayetindeki yeri hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Yahyâ b. Maîn onun *sika** olduğunu söylerken Ahmed b. Hanbel aynı görüşe katılmakla birlikte zaman zaman yanıldığını dikkat çekmiş (*el-İlel*, II, 481), Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ona önem vermediğini kaydetmiştir. Bir başka rivayette Ahmed b. Hanbel'in onun için, "Çok hata yapardı, ancak yazdıkları sağlamdır" dediği zikredilmiştir (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 497). Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn ise şeyhleri arasında Ebû Bekir'den daha çok hata yapan bir kimse olduğunu kaydetmiştir. Diğer taraftan Ebû Abdullah el-Muayyî'nin naklettiğine göre, bir gün Mekke'de meşhur muhaddis Süfyân b. Uyeyne ile Ebû Bekir'in birlikte oldukları sırada yanlarına gelen birisi Süfyân'a bir hadis sormuş, o da Ebû Bekir'i gösterip, "Bu şeyh dururken bana sorma" demek suretiyle ona verdiği değeri ve duyduğu güveni ortaya koymuştur. Bu değişik değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Ebû Bekir zaman zaman ve özellikle ileri yaşlarda (İbn Hibbân, VII, 669) yanılmaları ile dikkat çekmiş olsa da sağlam karakteri, geniş

bilgisi ve üstün ahlâkı sebebiyle muhadisler onun rivayetlerine itibar etmişler, Müslim dışındaki *Kütüb-i Sitte* müellifleri senesinde onun da yer aldığı hadislere eserlerinde yer vermişlerdir.

Kaynaklarda ibadete düşkünlüğünden söz edilen ve kırk yıl süreyle her gün bir hatim (bir rivayete göre hayatı boyunca 18.000 hatim) indirdiği kaydedilen Ebû Bekir, sözünü esirgemeyen, gösteriş ve riyadan hoşlanmayan, sünnete bağlılığı ve helâl-haram anlayışındaki titizliğiyle tanınan bir kişiydi. Kaynaklarda bu karakterini ortaya koyan çeşitli olaylar anlatılır (bk. Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 498-500). Zehebî, onun kırk yıl süreyle her gün bir hatim indirdiğini bildiren rivayeti değerlendirirken bunun gerçekten takdirle karşılanması gerektiğini ancak Hz. Peygamber'in tavsiyesine uymanın daha önemli olduğunu kaydetmiş, Peygamber'in Abdullah b. Amr b. Âs'ı üç günden az bir süre içinde Kur'an'ı hatmetmekten menettiğini ve, "Üç günden az bir zaman içinde Kur'an'ı hatmeden ondan hiçbir şey anlamaz" dediğini hatırlatmıştır (*A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 503; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, vr. 41^a; ayrıca bk. Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 34; Ebû Dâvûd, "Şalât", 323; Tirmizî, "Kırâ'at", 13).

EBÜ BEKİR b. Ayyâş halku'l-Kur'an* konusundaki tartışmalara da girerek Kur'an mahlûktur diyen kâfir, zındık ve Allah düşmanı olduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'in otuz cüze bölünmesiyle ilgili olarak *Eczâ'ü şelâşîn* adıyla bir eser telif ettiği kaydedilen (İbnü'n-Nedîm, s. 39) Ebû Bekir, Cemâziyelevvel 193'te (Mart 809) Kûfe'de vefat etti. Bazı kaynaklarda vefat tarihi 194 (810) olarak da zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 34; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, IX, 14; Ebû Dâvûd, "Şalât", 323; Tirmizî, "Kırâ'at", 13; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 386; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 696; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasıyyullah), I, 158-159, 347, 433; II, 52, 375, 481; İclî, *eş-Şikât*, s. 492; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 509, 530, 599; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kurrâ'at* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 70-71, 94-95; *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 348-350; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VII, 668-670; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 39; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 303-319; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ*, I, 55-148; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 495-508; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 92, 134-138; a.e., *Millet Ktp.*, nr. 2500, vr. 39^b-41^a; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 499-503; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 265-266; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 254, 325-327, 460; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 34-37; Sezgin, *GAS*, I, 10-11.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ BEKİR el-BAYTÂR

(bk. İBNÜ'L-MÜNZİR el-BAYTÂR).

EBÜ BEKİR b. BEHRÂM

(أبو بكر بن بهرام)

Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dimaşki
(ö. 1102/1691)

Osmanlı coğrafyacısı.

Coğrafyacı Ebûbekir Efendi adıyla da bilinen müellif, bazı eserlerde yanlış olarak İbn Behrâm diye tanınan Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Behrâm ed-Dimaşki'ye ait künye ile gösterilmektedir. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Kendisinin bahseden kaynaklarda Şam'da doğduğu ve Türk asıllı olduğu belirtilmektedir. Tahsilini Şam'da tamamladı. Muhtemelen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Şam beylerbeyiliği sırasında onun hizmetine girdi. Bu sebeple Köprülüzâde'nin sadâret kaymakamlığı vazifesine getirildiği tarih olan 1661'de İstanbul'da bulunduğu söylenebilir. Kendi ifadesine göre paşanın 1663 Avusturya seferine de katılmıştır. Daha sonra ilmiye sınıfına geçerek İzzetî Şeyh Mehmed Efendi'den mülâzemet almış ve müderris olmuştur (1669). İstanbul'da yirmi yılı aşkın bir süre müderrislik yapmış, Süleymaniye müderrisi iken Şubat 1690'da Halep kadılığına getirilmiş, bir yıl kadar bulunduğu Halep kadılığından azledildikten bir ay sonra vefat etmiştir (Cemâziyelâhir 1102/Mart 1691).

XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının son temsilcisi olan Ebû Bekir b. Behrâm, öncülüğünü Kâtib Çelebi'nin yaptığı Batı kaynaklı coğrafya kitaplarının aktarılmasında muhtevalı çalışmalarıyla önemli rol oynamış ve kendinden sonra gelenleri daha farklı eserler hazırlamaya sevk etmiştir.

Eserleri. 1. Ebû Bekir'in coğrafya çalışmalarının temelini, *Cihannümâ*'nın müellif müsveddelerine yaptığı müdahaleler teşkil etmektedir. Kâtib Çelebi'nin ilk telifini aksettiren nüshasında (Vi-yana, Nationalbibliothek, Mxt. 389) onun bahis ve başlık açtığı halde yazmadığı veya bir iki satırlık bilgi verdiği konuları kendi müşahedeleri ve devrine ait bilgilerle, fakat genelde çeşitli eserlerden nakiller yaparak tamamlamaya çalışmıştır. Kâtib Çelebi'nin ikinci telifine ait müellif müsveddesinde (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1624) yaptığı ilâvelerse ilkinde orana daha az olup kolayca farkedilmekte-

dir. Onun eklediği birtakım derkenarlar ve eserin sonundaki iki varaktan ibaret ilâveler asıl metinden sanılarak *Cihannümâ*'nın bu nüshadan yapılan kopyalarının pek çoğunda ve basma nüshasında tekrarlanmıştır. Ayrıca Ebü Bekir'in müsveddelerdeki haritaları da elden geçirdiği anlaşılmaktadır. 2. Ebü Bekir'in *Cihannümâ* üzerindeki bir başka çalışması, ikinci telif *Cihannümâ*'ya yaptığı zeyil teşkil eder. İsimsiz olan bu çalışmaya ait nüsha (London British Library, Or. nr. 1030), Rumeli dışındaki bütün Osmanlı ülkelerinin tarihî coğrafyası ile önemli kısmı Anadolu şehirlerine ait on beş haritayı içine alır. Yukarıda sözü edilen müdahalelerin geliştirilerek aktarılması ile meydana gelen bu zeyil, İbrâhim Müteferrika'nın 1145'te (1732) neşrettiği *Cihannümâ*'ya ilâve ettiği kısımların da yegâne kaynağı olarak büyük bölümüyle basılmıştır. Müellifin aynı sahada parçalar halinde kalmış çalışmaları da bulunmaktadır. Dresden'deki nüshada (Londresbibliothek, nr. 370) kendisini "el-mütercim" olarak belirten Ebü Bekir, *Atlas Maior* tercümesiyle meşgul iken 1683'te Almanya ve Macaristan ahalinin bir an önce hazırlanması emrini aldığını ifade etmektedir. Ayrıca Boğdan, Eflak, Besarabya ve Kırım'ın tasvirlerinin bulunduğu ona ait bir başka çalışma da Viyana'dadır (Nationalbibliothek, H.O. 231). 3. *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*. Eser Coğrafyâ-yı Umûmî, Tercüme-i Coğrafyâ-yı Kebîr, Coğrafyâ-yı Kebîr, Tercüme-i Atlas Mayor ve *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tercümeti Atlas Mayor* gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Ancak Ebü Bekir'in eserine verdiği ad başlıkta belirtilen şekildedir. Bu eser, baba oğlu Wilhelm ve Joan Blaeu'nun 1662'de basılan ve *Atlas maior sive cosmographia Blaviana qua solum salum Coelum accuratissime describuntur* adını taşıyan dünya coğrafyasının tercümesidir. Hollanda elçisi Justinus Coljer, 1668'de Edirne'de bulunan IV. Mehmed'e bu eseri takdim ettiğinde tercümesiyle önce Dîvân-ı Hümâyün tercümanlarından hekim A. Mavrocordato görevlendirilmiş ve kendisine yardımcı olarak Sakızlı bir Fransız Cizviti tayin edilmişti. Ancak bu görevin yerine getirilememesi üzerine daha sonra Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın teklifi ve IV. Mehmed'in fermanı ile tercüme işi Mayıs 1675'te Ebü Bekir'e verilmiştir. Tercümesini 1685'te bitirerek altı cilt halinde saraya teslim eden müellifin "tahrir" olarak belirttiği, eserde tercümenin dışına çıkılan konular, İs-

lâm memleketlerine ve özellikle Osmanlı ülkelerine aittir. *Nusretü'l-İslâm* ayrıca Copernicus sisteminden ilk bahseden eserler arasında bulunmakla da dikkati çekmiştir (müellif müsveddelerinin beş cildi Kahire'de Hidîviyye Ktp., nr. 8890'da ve saraya takdim için hazırlanmış olan iki cilt eksiğiyle mevcut dokuz ciltlik takımı TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 325-333'tedir. Muhtelif nüshaları arasında dört ciltlik takımı da bulunmaktadır). 4. *İhtisâr-ı Tahrîr-i Atlas Mayor*. Bazı nüshalarında adı *İhtisâr-ı Tercüme-i Atlas Mayor* veya *Muhtasar-ı Atlas Mayor* şeklindedir. Ebü Bekir, yaptığı tercümeye ait nüshaların elinde kalmaması yüzünden devamlı olarak elinin altında bulundurup kullanabilmesi amacıyla *Nusretü'l-İslâm*'ı kısaltıp kendisi için bu eseri hazırladığını belirtir. Osmanlı ülkelerinin daha geniş olarak ele alındığı bu iki ciltlik eser çok tutulmuş ve çoğaltılmış (bir nüshası TSMK, Revan Köşkü, nr. 1634'tedir), Arapça'ya da tercüme edilmiştir (Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 176). 5. *Cevlânü'l-efkâr fî avâlimi'l-aktâr*. Diğer coğrafya çalışmalarını tamamlayıcı bir muhtevaya sahip olduğu müellifin ifadelerinden anlaşılan bu eserin şimdilik herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. 6. *el-Fethu'r-rahmânî fî tarzi'd-Devleti'l-Osmânî*. II. Süleyman'ın emri üzerine 1689'da kaleme alınan eser, Osmanlı Devleti'nin genel durumu ve teşkilâtı hakkındadır. Macaristan'da bulunan bir nüshası G. Hazai tarafından neşre hazırlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Bekir b. Behrâm ed-Dimaşkî, *Cihannümâ Zeyli*, London British Library, Or., nr. 1030, vr. 100^b; a.mlf., *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 325, I, vr. 1^b-2^b, 75^a; nr. 330, VII, vr. 48^b; a.mlf., *İhtisâr-ı Tahrîr-i Atlas Mayor*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1634, I, vr. 1^b-2^a; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fu-*

zâle, II, 33 vd.; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, Wien Nationalbibliothek, nr. 389, tür.yer.; a.e., TSMK, Revan Köşkü, nr. 1624/I, vr. 1^b, 2^a, 15^a, 104^a, 106^b, 152^b, 156^d'daki çıkmalar, 158^b-159^b; a.mlf., *Cihannümâ*, s. 418, 422, 432, 445, 451, 630; Şehrizâde Mehmed Said, *Neuveydâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 5^b-6^a, 7^a, 80^a, 92^{a-b}, 93^b; Atâ Bey, *Tarih*, III, 325; H. L. Fleischer, *Catalogus Codium Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae regiae Dresdensis*, Leipzig 1831, s. 57; Flügel, *Handschriften*, II, 434-436; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn İndeks*, V, 641; Rieu, *Catalogue*, s. 111; Dağıstânî, *Fihrist*, s. 240-241; *Sicill-i Osmânî*, I, 174-175; *Osmanlı Müellifleri*, III, 315; *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 244; *İzâhu'l-meknûn*, II, 165; F. Taeschner, "Ankara Bei Den Osmanischen Geographen Des 17 Jhdts.", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidî Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 147-153; a.mlf., "Zur Geschichte des Djihannümâ", *MSOS, II/29* (1926), s. 104-108, 111; a.mlf., "F. Babin-ger: Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, mit einem Anhang: Osmanische Zeitrechnungen von Joachim Mayr, Leipzig 1927", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, VII, Atina 1930, s. 492-493; a.mlf., "Das Hauptwerk der geographischen Literatur der Osmanen, Kâtib Çelebi's Cihannümâ", *Imago Mundi*, I, Berlin 1935, s. 45-46; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 467-470; Babinger (Üçok), s. 248-250; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Kazancığil), s. 153-155, 170; Ramazan Şeşen v.dğr., *Catalogue of Manuscripts in the Köprülü Library*, İstanbul 1986, II, 495-496; *Fihristü'l-mahtûtâtü'l-Türkiyyetü'l-Osmâniyye: 1870-1980* (nşr. Dârü'l-Kütübü'l-kavmiyye), Kahire 1987, I, 286, 330; IV (1992), s. 216-217; Fikret Sarıcaoğlu, "Cihannümâ ve Ebûbekir b. Behrâm ed-Dimeskî — İbrahim Müteferrika", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 128-137, 141; Th. D. Goodrich, "The Earliest Ottoman, Maritime Atlas-The Walters Deniz Atlası", *AO*, XI (1988), s. 27 ve nr. 7; G. J. Halasi-Kun, "The Map of Şekl-i Yeni Felenkenk Maa İngiliz in Ebü Bakir of Dimaşki's Tercüme-i Atlas Mayor", a.e., XI (1988), s. 51-70; I. Dorogi — G. Hazai, "Ebü Bekir Dimaşki'nin Osmanlı Devletinin Tarihi, Yapısı ve Durumuna Ait Eseri Hakkında", *TTK Bildiri Özetleri*, XI, Ankara 1990, s. 76; Orhan Şaik Gökyay, "Cihannümâ", *DiA*, VII, 541-542.

FİKRET SARICAOĞLU

Ebü Bekir
b. Behrâm
ed-Dimaşkî'nin
*Nusretü'l-İslâm
ve's-sürûr
fî tahrîri
Atlas
Mayor* adlı
eserinde
Anadolu
haritası
(İÜ Ktp., TY,
nr. 6609,
vr. 57^b-58^a)

